

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 31, Sayı: 1, Sayfa: 115-134, OCAK – 2021

Makale Gönderme Tarihi: 03.10.2020 **Kabul Tarihi:** 04.11.2020

18. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN İZZET EFENDİ VE BİLÂDİYYESİ

İzzet Efendi, One Of The 18th Century Poets And His Biladiyye

Yunus KAPLAN*

ÖZ

Edebî bir tür olarak bilâdiyyeler, büyük çoğunluğu Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerleri hakkında kaleme alınan manzumelerdir. Genellikle yerleşim yerlerinin tavsifinin yapılmadığı bu türdeki manzumelerde, yer isimleri bazı edebî sanatlar ve anlam çağrışımlarıyla birlikte ismen zikredilmiştir. Klasik Türk edebiyatında şimdilik on civarında örneği bulunan bilâdiyyeler içinde en meşhuru 17. yüzyıl şairlerinden Arayıcızâde Hüseyin Ferdî'ye aittir. Ferdî dışında Derviş Ömer Efendi, Fasîhî, Zihnî, İştîbî Ahmed Efendi, Mecdî, Lutfî ve Priştineli Vâsık da bu türde eser sahibi olan şairlerdir.

Bu türü tercih edenlerden biri de 18. yüzyıl divan şairlerinden İzzet Efendi'dir. Şair, 102 beyitten müteşekkil olan bilâdiyyesinde 200 civarında yer ismini zikretmiştir. Eser, bu hâliyle hem sahip olduğu hacim hem de zikredilen yer isimlerinin sayısı açısından özgünlük arz etmektedir.

Bu çalışmada İzzet Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş, bilâdiyyesinin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulduktan sonra çeviriyazılı metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 18. Yüzyıl, İzzet Efendi, Bilâdiyye.

ABSTRACT

The biladiyyes (literal works discussing the cities) as a literal type are the poems that a great of them is written about the settlements in Ottoman geography. Generally, the name of places was mentioned as a name with some literal arts and meaning recalls in this type of poem that the classification of settlements were not made. The most famous one among the biladiyyes that nearly ten samples have been available in the classical Turkish literature up to now belongs to Arayıcızade Hüseyin Ferdi who was one of 17th century's poets. Mrs. Derviş Ömer, Fasîhî, Zihnî, Mrs. İştîbî Ahmed, Mecdî, Lutfî and Priştineli Vâsık are ones of the poets having such kind of works, except from Ferdi.

One of those preferring this type is Mrs. İzzet of divan poets of 18th century. The poet mentioned the names of nearly 200 places in his biladiyye which consisted of 102 couplets. The work has an originality in terms of its capacity and the number of places' mentioned names.

In this research, the information was given about Mrs. İzzet's life, the translated text was presented after the biladiyye's form and content features were considered.

Keywords: Classical Turkish Literature, 18th Century, Izzet Efendi, Biladiyye.

* (Doç. Dr.) Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye, Türkiye. E-mail: yunuskaplan80@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2421-253X>.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında yerleşim yerleri ve bunların sahip oldukları özellikler, şairlere ilham kaynağı olmuş ve çeşitli vesilelerle şiirlere malzeme olarak kullanılmıştır. Başlangıçta beyitlerde karşımıza çıkan bu kullanımlar, zamanla müstakil manzumelere dönüşmüştür. Bu kullanımların yaygınlık kazanmasıyla birlikte 16. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda artık tamamen şehirleri konu edinen nazım türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Şairlerin edebî maharetlerini sergilemek ve farklılık arayışlarının bir tezahürü olarak ortaya çıkan bu türler, sahip oldukları renkli muhtevaları ve ilgi çekici üsluplarıyla önemli oldukları kadar divan şiirinin sosyal hayata açılan pencerelerinden birisi olmaları bakımından da önemlidir (Kaplan 2019: 44).

Bu meyanda coğrafi mekânları mihverine alan edebî türler arasında akla ilk gelen tür, bir şehrin güzelleri veya güzelliklerinin anlatıldığı şehrengizlerdir. Özellikle 16. yüzyıl şairleri tarafından rağbet gören ve sayı bakımından 90 civarında eserin varlığı bilinen bu türde¹ 50'nin üstünde farklı şehir konu edilmiştir.²

Şehrengizler dışında şehirler veya yerleşim yerleri hakkında yazılmış olan diğer edebî türler ise İstanbul Boğaziçi ve sahillerindeki yerleşim yerleri ve iskelelerini konu edinen sahil-nâmeler³, herhangi bir vesileyle çıkılan seyahatlerde konaklanılan menzillerin zikredildiği menzil-nâmeler⁴, İstanbul'daki mesire yerleri ve bahçeler hakkında kaleme alınan mesâirler⁵, mahalle ve semt isimlerini zikreden semtiye⁶, bir yerleşim yerindeki tekke ve zaviyeleri zikreden dergâh-nâmeler⁷ ve suları hakkında bilgi veren miyâhiyelerdir.⁸

Klasik Türk edebiyatında yerleşim yerleri hakkında yazılmış olan bir diğer tür ise bilâdiyyelerdir. Bu türün edebiyatımızdaki bilinen örnekleri, sahip oldukları şekil ve muhteva özellikleri ile İzzet Efendi'nin yeni tespit edilen bilâdiyyesi hakkında aşağıda bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

¹ Klasik Türk edebiyatında yazılmış olan şehrengizler hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar hakkında toplu bilgi için bk. Barış Karacasu, "Türk Edebiyatında Şehrengizler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul 2007, C. 5, s. 259-313; Fatih Tıgılı, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Ankara 2007, s. 763-70; Derya Karaca, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler "Şehirler ve Güzeller"*, İnönü Üniv. SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2018.

² Şehrengizlerde konu edilen şehirler hakkında bk. Zahide Efe, "Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2019, s. 271-314; Zahide Efe, "Kâmî ve Revan Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 66, 2019, s. 108-123.

³ Daha geniş bilgi için bk. Yunus Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede'nin Sahil-nâmesi", *Route Educational and Social Science Journal* Volume 2(2), January 2015. s. 148-59.

⁴ Klasik Türk edebiyatında büyük çoğunluğu hac seyahati esnasında konaklanılan menziller üzerine yazılan bu türü tercih eden şairler ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yunus Kaplan, "Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep Menzîl-nâmesi", *Littera Turca*, Cilt 6, Sayı 2, 2020, s. 213-32.

⁵ Mesâirler hakkında daha geniş bilgi için bk. İ. Hakkı Aksoyak, "Fezullah Efendi'nin Mesâ'iri ile Lutfi'nin Ferdî'nin Bilâdiyyesi'ne Zeyli", *Söylenmemiş Sözler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016. s. 245-258; Yunus Kaplan, "Lale Devri İstanbul'unda Padişah Bahçelerini Anlatan Manzum Bir Eser: Hıfzî ve Mesâir'i", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s. 308-330.

⁶ Mehmet Kalpaklı, "16-17. Yüzyılda Mahalle ve Semt Adları, Kâmî'nin Lügazi", *İstanbul Dergisi*, Sayı 14, 1995, s. 42-45.

⁷ Günay Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II, Acâ'ibü'l-Mahlûkât* (Haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz), Simurg Yayınları, İstanbul 2010, s. 171-202; Lokman Turan, "İstanbul Dergâhları Hakkında Bilinmeyen Bir Eser: Lutfi'nin Hânkâh-nâmesi", *Türkbilig*, 2011/21, s. 22- 48.

⁸ Bu türün edebiyatımızda şimdilik tek örneği bilinmektedir. Hasib Ahmed Efendi (öl. 1752-53) tarafından 44 beyitlik bir kaside olan bu şiirde, Bursa'nın sahip olduğu suların methi yapılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Eroğlu, "Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi'nin Miyâhiyyesi", *Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 15, 2008, s. 429-439.

1. Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyyeler

Bilâdiyyeler yerleşim yerlerinin doğrudan veya dolaylı olarak zikredildiği bir edebî türdür. Bu manzumelerde bahsi geçen yer isimlerinden büyük çoğunluğunu Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerleri teşkil eder.

“Belde” kelimesinin çokluk hâli olan bilâd veya büldândan hareketle “bilâdiyye”, “kasîde-i büldân” ve “esmâ-i büldân” (Kurnaz 1997: 231) şeklinde adlandırılan bu manzumeler; bir şehrin tarihî ve coğrafi özellikleri yanında zaman zaman bu şehirde yaşayan şahıslar hakkında ayrıntılı bilgiler veren şehrengizlerin aksine yerleşim yerleri hakkında çok fazla bilgi içermezler. Bu türün en bariz vasfı, yerleşim yerlerinin sadece yer ismi olarak zikredilmesi ve genellikle tevriyeli kullanımların ağırlıkta olmasıdır.

Cemal Kurnaz’a göre divan şairlerinin daha önceleri çeşitli yer adlarını bazı şiirlerinde tevriyeli olarak kullanmış olmaları bilâdiyye türünün çekirdeğini oluşturmuş, tek tük beyitlerde görülen bu kullanımların zamanla şiirin bütün beyitlerine yaygınlaştırılmasıyla bu tür ortaya çıkmıştır (1997: 231-33).

Yer isimlerinin genellikle tevriyeli kullanılması bakımından bilâdiyyeler, bir tür olarak daha çok sâhil-nâmelerle benzerlik gösterir. Her iki tür de hem bahsettikleri yer adları hakkında ayrıntılı bilgi vermemeleri hem de yer isimlerinde tevriyeli kullanımların ağırlıklı olarak tercih edilmesi bakımından şehrengizlerden farklılık gösterir. Yine her iki türü şehrengizlerden farklı kılan ortak özelliklerden bir diğeri ise şehrengizlerin aksine birçok yer adına yer vermiş olmalarıdır (Kaplan 2015).

Klasik Türk edebiyatında bu çalışmanın konusunu teşkil eden İzzet Efendi’nin bilâdiyyesi dışında şimdiye kadar bu türdeki bilinen manzume sayısı sekizle sınırlıdır. Bu türü tercih eden şairler ve bunların manzumeleri hakkında aşağıda özet mahiyetinde bilgiler verilmiştir.

1.1. Arayıcı-zâde Hüseyin Ferdî ve Bilâdiyyesi

Edebiyatımızda bilâdiyyeler arasında en meşhur olanı, Arayıcı-zâde Hüseyin Ferdî’nin bilâdiyyesidir. “*Esmâ-i Büldân ber-Vech-i İmâ ve Rumûz*”, “*Esmâ-i Büldân*” ve “*Kasîde-i Esmâ-i Bilâd*” gibi başlıklarla birçok mecmuada karşımıza çıkan bu şiir, remel bahrinin “*fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Bu manzumenin beyit sayısı nüshalara göre farklılık göstermekle birlikte tespit edilebilen beyit sayısı toplamda 55, adı geçen yer isimlerinin sayısı ise 150’yi aşmaktadır.⁹

1.2. Derviş Ömer Efendi ve Bilâdiyyesi

Remel bahrinin “*fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün*” kalıbıyla yazılan Derviş Ömer Efendi’nin bilâdiyyesi, 48 beyitten müteşekkil olup 150’nin üzerinde yer isminden bahsedilmiştir.¹⁰

⁹ Ferdî’nin bilâdiyyesini ilk olarak ilim âlemine tanıtan Cemal Kurnaz’ın çalışmasında bu manzumenin beyit sayısı 42’dir (bk. Kurnaz 1997). Ardından Barış Karacasu “Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı” başlıklı çalışmasında Cemal Kurnaz yayımında bulunmayan dört beyit daha tespit ederek bilâdiyyedeki beyit sayısını 46’ya çıkarmıştır (bk. Karacasu 2008). Müjgân Çakır ise “Bilinmeyen Bir Bilâdiyye Metni: Mecdî ve Bilâdiyyesi” adlı makalesinde bir şiir mecmuasından hareketle hem Cemal Kurnaz hem de Barış Karacasu’nun çalışmalarında olmayan farklı beş beyit daha tespit ederek beyit sayısını 51’e çıkarmıştır (bk. Çakır 2010). Son olarak Yunus Kaplan ise yine bir şiir mecmuasından hareketle daha önceki çalışmalarda olmayan farklı dört beyit daha tespit ederek beyit sayısını toplamda 55’e çıkarmıştır (bk. Kaplan 2019).

¹⁰ Derviş Ömer Efendi’nin bilâdiyyesi de ilk defa Cemal Kurnaz tarafından ilim âlemine tanıtılmıştır. Kurnaz, Milli Folklor Araştırma Dairesi Arşivi’nde NE. 79.00040 numaralı kayıtlı bir mecmuada tespit ettiği bu bilâdiyye üzerinde bir çalışma yapmış; daha sonra da Arayıcı-zâde Hüseyin Ferdî’nin bilâdiyyesi ile birlikte bu şiiri 46 beyit olarak tekrar yayımlamıştır (bk. Kurnaz 2007). Yunus Kaplan ise farklı iki şiir mecmuasından hareketle Kurnaz’ın çalışmasında olmayan iki beyit daha tespit ederek beyit sayısını 48’e çıkarmıştır (bk. Kaplan 2019).

1.3. Fasîhî ve Bilâdiyyesi

Kaynaklarda Fasîhî'nin de bilâdiyye türünde “*Esmâ-i Bilâd*” adlı manzum bir eserinin olduğu belirtilse de (Çapan 2005: 497, Kurnaz 1997: 235-36) şimdilik bu eserin herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır.

1.4. Zihnî Efendi ve Bilâdiyyesi

Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan ancak yazmış olduğu bu manzumesinin Ferdî'nin şiirine nazire olmasından hareketle 17. veya 18. yüzyıl şairlerinden olduğu tahmin edilen Zihnî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. Kaside nazım şeklinde olan bu bilâdiyye, remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbındadır. Toplamda 41 beyit olan bu bilâdiyyede, 120 civarında yer ismi zikredilmiştir (Kaplan 2016).

1.5. İştibî Ahmed Efendi ve Bilâdiyyesi

Zihnî gibi hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan ancak bazı çıkarımlardan hareketle 18. yüzyıl şairlerinden olduğu tahmin edilen İştibî Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Diğer bilâdiyye örneklerinde olduğu gibi kaside nazım şekline sahip olan bu manzume de remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla 60 beyit olarak yazmıştır. Bu şiirde de 150 civarında yer isminden bahsedilmiştir (Kaplan 2016).

1.6. Mecdî ve Bilâdiyyesi

Hangi yüzyılda yaşadığı tespit edilemeyen Mecdî mahlaslı bir şaire ait olan bu bilâdiyye de kaside nazım şeklindedir. Ancak diğer bilâdiyyelerin aksine aruzun “*mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*” kalıbıyla yazılmıştır. 28 beyitten oluşan bu manzumede, 40 civarında yer ismi zikredilmiştir (Çakır 2010).

1.7. Lutfî ve Bilâdiyyesi

18. yüzyılın ilk çeyreğinde hayatta olduğu anlaşılan Lutfî mahlaslı bir şaire ait olan bu bilâdiyye, Ferdî'nin bilâdiyyesine zeyil olarak kaleme alınmıştır. “*Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbına sahip olan ve 19 beyitten müteşekkil bu manzumede, 30 civarında yer ismi geçmektedir (Aksoyak 2007).

1.8. Priştineli Vâsık ve Bilâdiyyesi

Priştineli Vâsık'ın hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eldeki bilâdiyyesinin hem Ferdî'nin bilâdiyyesiyle nazire ilişkisi içinde olması hem de bu şiirin kayıtlı olduğu mecmuanın tertip tarihi göz önünde bulundurularak 18. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Vâsık da eserini bilâdiyye yazan diğer şairler gibi kaside nazım şekliyle ve Mecdî dışındaki diğer bütün şairler gibi remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla tanzim etmiştir. Baştan eksik olan 88 beyitlik bu kasidede 240 civarında yer isminden bahsedilmiştir (Kaplan 2019).

2. İzzet Efendi ve Bilâdiyyesi

2.1. İzzet Efendi'nin Hayatı

M. Cavit Baysun'un “Boğaziçi İskelelerine Dair Bir Kaside: İzzet Efendi'nin Sahilnamesi” başlıklı çalışmasında verdiği bilgiler dışında şairin hayatı hakkında elde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Baysun, tek nüshasının şahsî kütüphanesinde olduğunu belirttiği İzzet Efendi'nin *Dîvân*'ından hareketle onun hayatı hakkında birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Baysun'un bu çıkarımları neticesinde İzzet Efendi'nin teşekkül eden biyografisi aşağıdaki gibidir:

18. yüzyılın sonlarında yaşayan İzzet Efendi, Zaralızade Mehmed Paşa'ya intisap etmiştir. Zaralızade'nin görev için başka bir yere tayininin çıkması üzerine zora düşen İzzet Efendi, bu durumdan kurtulmanın çaresini İstanbul'a gelerek Koca Ragıp Paşa'nın himayesine girmekte bulmuştur. İzzet Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu zaman dilimi III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III. Selim dönemine rastlamaktadır. Devrin devlet adamları -özellikle III. Selim- için manzumeler yazan şair, zaman zaman bu yazdıkları karşısında ihsan görmüştür. Yazmış olduğu bu manzumelerden büyük bir kısmını cüluslar, kılıç alayları, şehzade ve sultan doğumları ile düğün gibi hadiseler için yazmıştır. Şairin manzumelerini yazmaya vesile kıldığı olayların padişahlarla olan münasebetine ve bunları padişahlara takdim etme imkânına sahip olması nazarı dikkate alındığında sarayla irtibatlı biri olduğu anlaşılmaktadır. Farklı konular ve bilgi-birikim gerektiren çeşitli alanlara ait terimlerle yazdığı manzumelerden hareketle belli bir eğitim aldığı anlaşılan İzzet Efendi, *Dîvân*'ın baş tarafında kayıtlı olan ölümüne düşürülen tarih kıt'asına göre 1212/1797-98 yılında vefat etmiştir.¹¹

İzzet Efendi'nin bilinen tek eseri *Dîvân*'ıdır. Cavid Baysun, müellif hattı olan ve tek nüshası bulunan bu eserin kendi şahsî kütüphanesinde olduğunu belirtmektedir. Şimdilik akıbeti belli olmayan bu eser¹² hakkında Baysun'un hacimli olduğu ve 1172-1212 yılları arasında yazılmış yetmiş adet tarih manzumesini havi olduğu yönündeki değerlendirmeleri dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Baysun, *İzzet Dîvânı*'nda yer alan İstanbul Boğaziçi'ndeki yerleşim yerleri ve iskeleler hakkında yazılmış olan sâhil-nâme türündeki manzumeyi ilim âleminin istifadesine sunmuştur. Kaside nazım şekliyle ve aruzun “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmış olan bu manzume, toplam 65 beyittir. İzzet Efendi bu kasidede, Galata'dan başlayarak Boğaziçi sahillerindeki toplam 65 yer ismini zikretmiştir (Baysun 1950).

Her ne kadar İzzet Efendi'nin *Dîvân*'ının şimdilik nerede olduğu bilinmese de sâhil-nâmesi ve aşağıda üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacak olan bilâdiyyesinin kayıtlı olduğu mecmuada devrin padişahı ve çeşitli devlet adamlarına yazmış olduğu birçok kasidesi bulunmaktadır.

2.2. Bilâdiyyesi (Şekil ve Muhteva Özellikleri)

İzzet Efendi'nin bilâdiyyesi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde “T 3494” numarada kayıtlı olan ve 133 varaklık bir mecmuanın 282a-284b sayfalarında “Kasîde-i İzzet Yamağ-ı Mühürdâr der-Ta'dâd-ı Esmâ-i Büldân der-Sitâyiş-i Sultân Selîm” başlığıyla kayıtlıdır.

Bilâdiyyesini bu türü tercih eden diğer şairler gibi kaside nazım şekliyle kaleme alan İzzet Efendi; manzumenin son beytinde toplam 103 beyitte, 200 belde ismini zikrettiğini ifade etmiştir:

Derc idüp himmet-i hâkân ile yüz üç beyte
Heft iklîmde mevcûd iki yüz büldânı (b. 102)

¹¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni* adlı biyografik eserinde 1212/1797-98 yılında vefat ettiği belirtilen ve kâtip iken hâcelik unvanı verilen, aynı zamanda Gurebâ-yı yemin kâtipliği de yapan İzzet Mehmed Bey'den bahsetmektedir (Akbar 1997: 847). Çalışmamızın konusunu teşkil eden İzzet Efendi'nin yazmış olduğu şiirlerden hareketle devlet ricaliyle yakın münasebeti ve *Dîvân*'ının başındaki 1212/1797-98 yılında öldüğüne dair tarih kıt'ası, *Sicill-i Osmâni*'de hakkında bilgi verilen İzzet Mehmed Bey'le aynı kişi olma ihtimaline dair kuvvetli intibalar uyandırmaktadır.

¹² *İzzet Dîvânı*'nın mezkûr nüshasına ulaşabilme amacıyla yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde Cavid Baysun'un şahsi kütüphanesindeki eserlerin onun ölümünden sonra çeşitli kurum, kuruluş ve sahaflar tarafından satın alındığını ve bu kitaplar arasında içlerinde çok nadir olanların da olduğu yazma eserlerin önemli bir kısmının Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesine intikal ettiğini tespit ettik. Ancak her iki kütüphane katalogunda yaptığımız taramalar neticesinde *İzzet Dîvânı*'na dair bir ize tesadüf edilememiştir.

Ancak üzerinde çalıştığımız ve şimdilik eldeki tek nüshaya göre beyit sayısı 102'dir. Eksik olan bir beytin, eserin istinsahı esnasında müstensihin dikkatsizliği neticesinde unutulmuş olabileceğine hamletmek mümkündür.

Bu bilâdiyye de Mecdî'nin bilâdiyyesi dışındaki diğer bütün bilâdiyyeler gibi remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Revi ve ridf harflerinden mürekkep olan mürdef kafiyeye sahip olan bu şiirde şair, hem vezin hem de kafiyenin tatbikinde oldukça başarılıdır.

Eserine belde isimlerini sayma niyetinde olduğunu ihsas ettirerek başlayan İzzet, daha önce bu işi Maraşlı Ferdî'nin¹³ bir şiirinde yaptığını; ancak bu şiirde dönemin padişahının zikredilmediğini söyler. Bu durumu önemli bir eksiklik olarak gören şair, padişahların tavsiflerinin yapılmadığı kasidelerin ruhsuz bedene benzediğini, bunun da kimse tarafından beğenilmeyeceğini ifade eder. Ona göre şairlerden beklenen yazılan kasidelerde devrin padişahının sahip olduğu şana uygun olarak tavsif edilmesidir:

*Yümn ü tevfiķ ile ta' dād ideyüm büldānı
Ola Sulţān Selīm ile anuñ 'unvānı*

*Ferdî-i Mar'aşî bir vaķt ile ta' dād itmiş
Koymamış şi'rine 'aşrında olan hāķānı*

*Bir ķaşîde ola evşāf-ı şehāndan 'ārî
Cism-i bî-rûh gibidür kimse begenmez anı*

*Şā'ir oldur ki ķaşāyidlerüñ 'unvānında
Vaş'ide şānına şāyeste şeh-i devrānı* (b. 1-4)

Şair, bundan sonra 13. beyte kadar sahip olduğu özelliklerle Sultan III. Selim'in övgüsünü yapar. 14 ve 15. beyitler ise girizgâh mahiyetindedir. Bu beyitlerde padişahların ikamet ettiği İstanbul'un eşi ve benzerinin olmamasının yanı sıra Osmanoğulları'yla şeref bulan bir belde olduğu dile getirilir:

*Pādişāhāna olup şeh-i Sitānbūlda muķīm
Belde-i tayyibedür bir şehir olmaz şānî* (b. 14)

*Āl-i 'Osmān iledür şeh-i Sitānbūla şeref
Şeş-cihāt içre anuñçün yok anuñ aķrānı* (b. 15)

İzzet Efendi 16. beyitten itibaren dünyanın dört bir tarafından belde, şehir, bölge ve ülke gibi yer isimlerini çeşitli anlam ilgileri içinde zikreder. Şair kasidenin son beytinde zikrettiği bu yer isimlerinin sayısını 200 olarak belirtmiştir. Ancak üzerinde çalıştığımız yazma nüshanın bir beyit eksik olmasından mütevellit eserde toplam 198 yer ismi geçmektedir. Mezkûr bu yer isimleri aşağıda listelenmiştir:

¹³ İzzet'in Maraşlı Ferdî diye bahsettiği kişi bilâdiyye türünün şimdilik ilk örneği kabul edilen Arayıcı-zâde Hüseyin Ferdî olmalıdır. Ancak tezkirelerde İstanbullu olarak gösterilen Ferdî'nin Maraşlı olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir kayıt mevcut değildir.

1. Abaza	67. Gürcistan	133. Medine
2. Acemistan	68. Habeş	134. Mekke
3. Adana	69. Halep	135. Mısır
4. Ağvan	70. Halilürrahman	136. Misis
5. Ahıska	71. Hama	137. Mora
6. Akdeniz	72. Hanya	138. Moskova
7. Akka	73. Hırvat	139. Musul
8. Akkirman	74. Hısnımansur	140. Nemçe
9. Akmeşe	75. Hıta	141. Niş
10. Alaman	76. Hicaz	142. Nişabur
11. Anadolu	77. Hille	143. Okmeydanı
12. Antakya	78. Hind	144. Oltu
13. Arabistan	79. Horasan	145. Öküzlümanı
14. Arnavut	80. Hotin	146. Özbek
15. Aşiran	81. Humus	147. Portakal
16. Aydın	82. Irak	148. Rakka
17. Ayıntab	83. İsfahan	149. Revan
18. Azak	84. İsfahan	150. Rimpapa
19. Azez	85. İbrail	151. Rize
20. Bağdat	86. İngiliz	152. Rum
21. Bahçesaray	87. İran	153. Rusçuk
22. Balkan	88. İskender	154. Rüknebâd
23. Basra	89. İsmail	155. Sakız
24. Bayburd	90. İstanbul	156. Samsun
25. Bedehşan	91. İştîp	157. Sayda
26. Belh	92. İzmir	158. Sayfa
27. Bengal	93. Kabil	159. Selanik
28. Boğaz kalesi	94. Kadıköyü	160. Semender
29. Boğdan	95. Kağıdhane	161. Semerkand
30. Bolevi?	96. Kandehar	162. Sind
31. Bosna	97. Kandiye	163. Sinop
32. Budin	98. Kaplıca	164. Siroz
33. Buhara	99. Karabağ	165. Sivas
34. Bulgar	100. Karadağ	166. Sofya
35. Bulgarlı	101. Karadeniz	167. Şam
36. Bursa	102. Karaharman	168. Şiran
37. Bükreş	103. Karahisar	169. Şiraz
38. Ceneviz	104. Karaman	170. Şirvan
39. Cidde	105. Karasu	171. Taftazan
40. Cihanâbâd	106. Karesi	172. Tatarpazarı
41. Cürcan	107. Karlılı	173. Tavşanlı
42. Çaldıran	108. Kars	174. Tebriz
43. Çamlıca	109. Kaş	175. Tiflis
44. Çerkez	110. Kaşan	176. Tire
45. Çıldır	111. Kefe	177. Tokat
46. Çin	112. Keşan	178. Trabzon
47. Dağıstan	113. Kırım	179. Tuna yalısı
48. Diyarbakır	114. Kırk kilise	180. Tus
49. Edirne	115. Kızıl Elma	181. Tutrakan
50. Engüri	116. Kili	182. Uşak
51. Erdebil	117. Kilis	183. Üsküdar
52. Ermeni	118. Kohşan	184. Üsküp
53. Erzincan	119. Konya	185. Varna
54. Erzurum	120. Kudüs	186. Venedik
55. Eskişehir	121. Kufe	187. Vidin
56. Fağfur	122. Kulebahçesi	188. Yafa
57. Felemenk	123. Kuşadası	189. Yaş
58. Ferahabad	124. Kürdistan	190. Yemen
59. Firengistan	125. Lahor	191. Yenice
60. Fransa	126. Leh	192. Yenihisar
61. Galata	127. Macar	193. Yenikale
62. Gelibolu	128. Maçin	194. Yenişehir
63. Gerece	129. Mağrib	195. Yılanlı
64. Geylan	130. Manastır	196. Yunan
65. Girit	131. Maraş	197. Zağra
66. Gümüştane	132. Maşnk	198. Zulmanî?

İzzet Efendi, eserini kurgularken çeşitli vesilelerle zikrettiği bu yer isimlerini büyük oranda İstanbul ile ilişkilendirmiştir. Bu ilişkinin temelini ise İstanbul ile diğer yerlerin mukayesesi teşkil etmektedir. Kıyaslamalar tabii, tarihî ve coğrafi bakımından İstanbul'un sahip olduğu özellikler üzerinden yapılmış ve hepsinde de eşi-benzeri olmayan bu şehrin üstünlüğüyle sonuçlandırılmıştır.

Halep, Mısır, Şam ve Bağdat bir yana gelseler dahi İstanbul'a denk olamayacaklarının söylendiği beyit ile Tebriz ve Kaşan gibi şehirleri gezilse bile İstanbul gibi müferrih bir şehrin İran'da benzerinin bulunamayacağını söylendiği aşağıdaki beyitler bu meyanda söylenmiş iki örnektir:

*Bir yire gelse **Haleb Mısr** ile **Şām u Bağdād**
Şehr-i **İstānbul**a hemtā olamaz bünyānı* (b. 18)

*Buñā beñzer '**Acemüñ** var mı müferrih şehri
Seyr idenden şoralum **Tebriz** ile **Kāşānı*** (b. 25)

Bütün bunlar genel olarak İstanbul'un kastedildiği beyitler hâlinde yapıldığı gibi özel olarak İstanbul'daki bazı semtlerin ön plana çıkarılması yoluyla da yapılmıştır. Ferahabad, Kadıköy, Kâğıthane, Çamlıca, Kule Bahçesi, Öküz Limanı, Okmeydanı, Üsküdar, Galata ve Bulgarlı bu amaçla beyitlerde kendine yer bulmuş semtlerdir.

Şair bir beytinde "Çamlıca Bahçesi gibi bir yer varken bahçelere sahip olan Dağıstan ülkesine itibar etmeyeceğini" söylerken; Erzurum, Gümüşhane ve Erzincan'ın ise Üsküdar ve Galata'yla eş değer olamayacağı fikrindedir:

***Çamlıca** bâğı şafā ehline dāğ üsti bâğ
N'eylerüz bâğı olan ülke-i **Dāğıstānı*** (b. 36)

***Üsküdār** u **Galata** ile ber-ā-ber tutmam
Arz-ı Rüm ile **Gümüşhāneyi Erzincānı*** (b. 53)

Kasidede yer isimleri zikredilirken hem sayı hem de coğrafi konum bakımından belli bir tertip sistemi gözetilmemiştir. Bu durumu özelde beyitlerin anlam bütünlüğü, genelde ise şiirin sahip olduğu vezin ve kafiyeyle açıklamak mümkündür. Bazı beyitlerde bir, bazılarında ise birden fazla sayıda değişkenlik gösteren yer isimlerine rastlanmaktadır:

***Kara tağ** olsa tayanmaz gāzab-ı pādīşehe
Kuvvet-i āteş-i qahrı eridür sindānı* (b. 78)

***Çin** ü **Māçin** ile ger **Kābil** ü **Hind** ü **Sinde**
Beñzedür ise haṭā ide **Haṭā** ḥāḳānı* (b. 19)

İzzet Efendi'nin bilâdiyyesinde dikkatleri çeken bir başka husus da birden fazla bölge veya yer isminin yer aldığı beyitlerde mevki olarak birbirine yakın olan yerlerin seçilmiş olmasıdır. Bu duruma Balkanlardaki Yenikale, İsmail, Kili, İbrail ve Akkırman'ın zikredildiği beyit ile bugün için Suriye, Filistin-İsrail topraklarında yer alan Hille, Hama, Humus, Kudüs ve Halilürrahman'ın zikredildiği beyitler örnek olarak gösterilebilir:

***Yeñi kal'**asını seyr itmege **İsmā'**ilüñ
Virürüz **Kiliyi İbraili Akkirmānı*** (b. 67)

*Sofçadur **Hille Hama** ile **Humuşuñ halkı**
Görmege **Kudse** gider cāy-ı **Halil Rahmānı** (b. 45)*

Bilâdiyye türünde tanzim edilen metinlerde amaç olarak daha çok yerleşim yerlerinin isimleri ön planda tutulduğu için bu yerlerin sahip olduğu kendine has özelliklerden pek bahsedilmemiştir. İzzet Efendi de bilâdiyyesinde bu genel temayüle uymakla birlikte zaman zaman yerleşim yerlerinin dikkatleri çekebilecek bazı özelliklerine değinmekten geri durmamıştır.

Moskova şehrinde kış aylarında soğukların çetin geçmesinden dolayı kürklerin kıymet olarak pahalıya satılması, Fağfur diyarının kâse ve fincan imalatı bakımından şöhret tutması, Bükreş ve Yaş şehirlerinin İstanbul'a tahıl ambarlığı yapması; Yenihisar ve Trabzon'un fındık, Sinop'un elma, Rize'nin ise keten üretiminde ön plana çıkması şairin bu meyanda beyitlerde dikkat çektiği özelliklerden birkaçıdır:

*Moskovuñ şehri soğuk oldığıçün kışlarda
Kürki kıymetli şatar haylice bāzırgānı (b. 87)*

*Buña benzer nesi var memleket-i Fağfuruñ
Tatalum olmuş anuñ kâse ile fincānı (b. 20)*

*Bükreş ü Yaş iki kilāridur İstānbuluñ
Venedik şehrine tercih iderüm Boğdānı (b. 85)*

*Nik hişār gerçi Tarabzūn güzeli fındıççı
Sīnab elması ruhi cismi Rize kettānı (b. 55)*

Bursa, eski hükümdar ve evliyalar merkezi olmasının yanında aynı zamanda arifleri bol bir yerdir. Arnavutlar çalışkan insanlar olup genellikle İstanbul hamamlarında iş görmektedirler. Akka, Sayda, Yafa ve Antep halkından padişaha isyan eden görülmemiştir. Girit, İstanbul'un seddi konumunda olduğu gibi cümle halkı da devlete sadakat içindedir. Boğaz Kalesi ve Gereede ise padişaha muhalif olanlar için zindan olarak kullanılan yerlerdir:

***Burusa** oldu qarārgāh-ı mülük-ı eslāf
Evliyā meskenidür çoğdur anuñ 'irfānı (b. 48)*

***Arnavud** şehri ahālisi olur kār ehli
Girer İstānbuluñ hāmmāmına hep hūbānı (b. 69)*

*'Akka vü **Sayda Yafa** ile 'Ayntāb halkı
Eylemez hiç birisi pādīşehe 'işyānı (b. 43)*

***Qandiye Hanyā Girid** seddidür İstānbuluñ
Devlete şādık olur cümlesinüñ merdānı (b. 70)*

*Şāh-ı zī-şāna muhālif olana cāy-ı qarār
Ya **Boğaz kal'ası** yahud **Gereede** zindānı (b. 98)*

Bilâdiyyelerde belde adları, tevriyeli kullanımlarının dışında eğilip bükülerek yazımı benzeyen kelimeler olarak da kullanılmıştır. Yani kelimelerin yalnızca uzak anlamları değil benzer yazılan kelimelerin ya da sesletimi benzer kelimeler ile söz öbeklerinin anlamları da kullanılmıştır (Karacasu 2007: 268-69). Şairlerin bu tür kullanımlarda tercih ettikleri yöntem, kelimelerin yazılışları ile okunuşları arasındaki çağrışım ilgisinden hareketle farklı bir anlama işaret etmeleridir. Bu ise

genellikle Arap alfabesiyle yazılmış bazı kelimelerin farklı şekillerde okunmaya imkân vermeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Kaplan 2019: 52).

İzzet Efendi de yer isimlerinin Arap alfabesiyle yazılışlarının farklı şekillerde okunmaya müsait oluşlarının sağlamış olduğu bu imkânlardan mümkün olduğunca istifade etme yoluna giderek eserine renk katmasını bilmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde altı çizili ve koyu yazılan kelime ve kelime gruplarından Arap alfabesiyle yazılmış olan “sî rûz, Siroz”; “arz-ı Rûm, Erzurum”; “mûra, Mora”; “varına ise Varna” olarak okunmaya müsait şekilde kullanılmıştır:

Pek Selânik böregi ra‘şe tutar Arnavudı
*Kıışda **sî-rûze** gelürse geçemez Balkanı* (b. 68)

Üsküdâr u Galağa ile ber-â-ber tutmam
***Arz-ı Rûm** ile Gümüşhâneyi Erzincanı* (b. 53)

Belde-i sâ‘ireyi buña müşâbih kıılmağ
***Mûra** teşbih gibidür ‘aynı ile şîrânı* (b. 58)

*Bağmayuz biz **varına** yoğına bu dünyânun*
***Hağ** muqîm ide Selîm Hân-ı kerîmü ‘ş-şânı* (b. 97)

Yukarıda da ifade edildiği gibi bilâdiyye türünde yazılmış olan manzumelerde ortak bir özellik olarak karşımıza çıkan hususlardan biri de bu metinlerde kelimelerin birden fazla anlama gelecek şekillerde yani tevriyeli kullanılmalarıdır. Hâliyle bu türden kullanımlara İzzet Efendi’nin bilâdiyyesinde de tesadüf edilmektedir.

Aşağıdaki beyitlerde karşımıza çıkan “yeñice, uşşâk, ana tolı, tîre, aydın, bu dîn” ve “çıldır” kelimeleri hem sözlük anlamlarıyla hem de yer isimlerini çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanımlarıyla şairin bu türden sergilediği hünerlerden birkaçıdır:

***Yeñice** çıkdı duhâni felege ‘**uşşâk**un*
*Yüregi dâğlıcadur **Ana tolı** şun fîncanı* (b. 49)

***Tîre**lenmez gözi **aydın** olur elbet anun*
***Toldıran** hâk-i reh-i şâh ile sürmedanı* (b. 50)

***Şıkdı** bir şüfî **bu dîn** tekye-i ‘Uşşâkîde*
***Çıldır**ı yazdı görüp nâz ile mağbübânı* (b. 72)

Birbirleriyle anlam münasebeti olan kelimelerin bir arada kullanılmalarıyla oluşan tenasüp, klasik Türk şiiri geleneğinde şairler tarafından en çok tercih edilen edebî sanatlardan biridir. Bu geleneğin bir temsilcisi olarak İzzet Efendi de bu edebî sanatın sunduğu imkânlardan istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Şair bunu yaparken hem eserine çeşni katmış hem de okuyucuyu kelimelerin büyüdü dünyasında zevkli bir seyahate çıkarmasını bilmiştir.

Aşağıdaki beyitte “Cihan padişahı av için Tavşanlı ile Kuş Adası’na çıksa kuşları bir zağara aldırır.” diyen şair, avcılıkla ilgili olarak “sayd, tavşan, kuş, murgan” ve “zağar” kelimelerini bir arada kullanmıştır:

Şayda Tavşanlı ile Kuş atasına çıksa
Aldırur bir Zağara şâh-ı cihân *murğânı* (b. 51)

“Yılanlı şehrinin halkı akrep zehri gibidir. Onun bir topunun (zehrinin) keskinliği engerek yılanına bedeldir.” anlamına gelen beyitte ise “niş, akrep, yılan, mâr” ve “ef’î” kelimeleri anlamca tenasüp ilişkisi içindedir:

Niş-i ‘akreb gibidür şehri-ı ilanlı halkı
Mâr-ı ef’îye bedeldür bir alay bürrânı (b. 77)

Bu tarz kullanımlara verilebilecek bir başka örnek de “Bütün düşmanlar semender gibi ateşe yansın. Hak cehennem ateşini (onlara) mekân etsin.” denilerek “ateş, yan-, semender, nâr, cehenennem” ve “nîrân” kelimelerinin bir arada kullanıldığı aşağıdaki beyittir:

Âteşe yana semender gibi cümle a‘dâ
İde Hağ nâr-ı cehennemde mekân nîrânı (b. 81)

3. Metin

Kaşide-i ‘İzzet Yamağ-ı Mühürdâr der-Ta‘dâd-ı Esmâ-i Büldân der-Sitâyiş-i Sultân Selîm

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1. Yümn ü tevfiğ ile ta‘dâd ideyüm büldânı
Ola Sultân Selîm ile anuñ ‘unvânı
2. Ferdî-i Mar‘aşî bir vaqt ile ta‘dâd itmiş
Koymamış şî‘rine ‘aşrında olan hâkâmı
3. Bir kaşide ola evşâf-ı şehândan ‘arî
Cism-i bî-rûh gibidür kimse begenmez anı
4. Şâ‘ir oldur ki kaşâyidlerüñ ‘unvânında
Vaşf ide şânına şâyeste şeh-i devrânı
5. Ol kadar vaşf ideyüm rif‘at-ı şânını şehüñ
Yidi eflâki degül öte geçe keyvânı
6. Zıll-ı Hağdur irişür anlara feyz ü ilhâm
Şeyh-i ekber dimiş aqtâbdan olur şâhânı
7. Hağ Te‘âlâ bize bir pâdişeh ihsân itmiş
Şâhibü’s-seyf-i kalem mağz-ı ‘inâyet kânı
8. Fârisü’l-hayl-i hüner pâdişeh-i dâdver
Mağhar-ı feyz ü zafer kalbi dağı nûrânı
9. ‘İlm ü ‘irfân u sühan-dân aña dâd-ı Hudâ
Remy-i tîr ile tûfeng mevhibe-i Rabbânı

10. Desti miftāh-ı defāyinle künüz-ı ihsān
Raḥş-ı iqbāli geçüp cümle selef şāhānı
11. Nüşha-i fazl u hüner zāt-ı hümāyūnı anuñ
Görmedi çeşm-i cihān böyle şeh-i ‘irfānı
12. Anı vaşf eylemeyüp ya kimi vaşf eyleyeyüm
Vaşf ider şā‘ir olan pādīşeh-i zī-şānı
13. Āl-i ‘Osmāna zevāl virmeye Mevlā dā‘im
Rub‘-ı meskūna degin cārī‘ola fermānı
14. Pādīşāhāna olup şehir-i **Sitānbūl**da muķīm
Belde-i tayyibedür bir şehir olmaz şānı
15. Āl-i ‘Osmān iledür şehir-i Sitānbūla şeref
Şeş-cihāt içre anuñçün yok anuñ aķrānı
16. Bā-ḥuşuş anda ola **Mekke Medīne** şāhı
Maşrık u **Mağrībe** terciḥ olur elbet şānı
17. Saltanatla ola Sulţān Selīm anda muķīm
Ḥak ḥaţālardan emīn eyleye her dem anı
18. Bir yire gelse **Ḥaleb Mısr** ile **Şām** u **Bağdād**
Şehir-i **İstānbula** hem-tā olamaz bünyānı
19. **Çīn** ü **Māçīn** ile ger **Kābil** ü **Hind** ü **Sinde**
Beñzedür ise ḥaţā ide **Ḥaţā** ḥāķānı
20. Buña benzer nesi var memleket-i **Fağfūruñ**
Ṭotalum olmış anuñ kāse ile fīncānı
21. Ḳadri efzūndur anuñ **Hinde Cihān-ābāda**
Niçe **Bengāle**ye terciḥ ide Hind şāhı anı
22. Var mıdur **Belḥ** ü **Buḥārā**da nazīrin görmiş
Böyle bir şehir-i mu‘allā vü metīn bünyānı
23. Bu ḥalāvet ‘acebā var mı **Semerķandda** daḥı
Ḳandehār ile **Bedeḥşāna Revāndur** şānı
24. Resmini görse eger Ḥāfız-ı **Şīrāzī** anuñ
Rükn-ābād ile vaşf itmez idi **İrānı**
25. Buña beñzer ‘Acemüñ var mı müferriḥ şehri
Seyr idenden şoralum **Tebrīz** ile **Kāşānı**

26. **İşfahân**uñ da bunuñ gibi maķâmı var mı
Yok ‘**Aşırân** u **Nişâbûr**da bu rûhânı
27. Bir kireç-hânedür İstânbula nisbet **Horasân**
Tahtgâh eylemiş anı ‘**Acemistân** hânı
28. Nice teşbîh idelüm **Erdebil** ile **Lâhörn**
Pek haţâdur buña beñzer dimek **İşfahânı**
29. Görse bir kerre ‘Acem şâhı **Ferah-âbâdı**
Üste virürdi nihâvend ile **Şirvânı**
30. **Ķâzî-köy**ine eger gelse idi Beyzâvî
Anda tefsîre şürü‘ ider idi Ķur’ânı
31. Görseler medresesin Seyyid ile Sa‘de’-d-dîn
İstemezler idi belde-i **Teftazânı**
32. **Tûsı** terk eyler idi görse eger Firdevsî
Seyr-i İstânbula gelsün var ise iz‘ânı
33. Mîr Üveysoğlı eger görse bu İstânbulı
Bir pula almaz idi memleket-i **Ağvânı**
34. Fâ’ide eyler idi şâh-ı ‘Acem şübhe mi var
Ger degişseydi **Ķâğıd-hâne** ile **Cürcânı**
35. **Çaldıran** cengini güş eyleyeli şâh-ı ‘Acem
Yâd ider seyf-i Selîm [ü] Süleymân Hânı
36. **Çamlıca** bāğı şafa ehline dāğ üsti bāğ
N’eylerüz bāğı olan ülke-i **Dāğıstânı**
37. Şanki bir beldesidür **Kûfe** ‘**Irak** ile **Hicâz**
Ķulle Bāğçesi deger **Özbek** ile **Geylânı**
38. ‘**Arabistân** u **Habeş** mülk-i **Yemen** tâ’ifesi
Âl-i‘ Oşmâna ne mümkün ideler tuğyânı
39. Ne **Diyârbekr** ü **Muşûl** ne uyar **Başra** aña
Vardur İstânbuluñ anlara hezâr rüçhânı
40. Görmemiş kimse bunuñ gibi hemân hışn-ı haşîn
Neşr olur anda ‘adâletle şehûñ fermânı
41. **Mar’aş** u **Rakka** ‘**Azez** ile **Kilis Kürdistân**
İçlerinde bulunur ehl-i hüner ‘irfânı

42. İder **Antakiyenüñ** halkı müsâfirden abâ
Olsa Mûsâ-yı Kelîm ile Hızır mihmânı
43. ‘**Akka** vü **Şayda Yafa** ile ‘**Ayıntâb** halkı
Eylemez hiç birisi pâdişeh ‘işyânı
44. **Adana** ile **Misis** bir taş aḥûrı yirdür
Şanki **İstânbuluñ** anlar bir **Öküzlîmânı**
45. Şofçadur **Hille Hama** ile **Humuşuñ** halkı
Görmege **Ḳudse** gider cāy-ı **Ḥalîl Rahmânı**
46. **Ḳonyanuñ** var şerefi Ḥazret-i Mevlânâdan
Ḳaraman hâcîları ‘ucb u riyânüñ kânı
47. **Eski şehrüñ** yirine **yeñi şehir** olsa binâ
Yine andan şeref-efzâ olur **OḲ Meydânı**
48. **Burusa** oldı qarârgâh-ı mülük-ı eslâf
Evliyâ meskenidür çoḡdur anuñ ‘irfânı
49. **Yeñice** çıḡdı duḡânı felege ‘**uşşâḡuñ**
Yüregi dâḡlıca **Ana tolı** şun fincânı
50. **Tîrelenmez** gözi **aydın** olur elbet anuñ
Ṭoldıran ḡâk-i reh-i şâh ile sürmedânı
51. **Şayda Tavşanlı** ile **Ḳuş atasına** çıḡsa
Aldırur bir **Zaḡara** şâh-ı cihân murḡânı
52. **Ḳara Hişârda** afyõnı yidi tiryākî
‘Ayb olunmaz hezeyân söylese var buḡrânı
53. **Üsküdâr** u **Ḡalaṭa** ile ber-â-ber tutmam
Arz-ı Rûm ile **Gümüşhâneyi Erzincânı**
54. **Ḳarş** ile **Ḳaş Ahışa** ile **Oltı Bayburd**
Şehr-i **Sitânbula** nisbetle kiracı ḡânı
55. **Nîk hişâr** gerçi **Ṭarabzûn** güzeli fındıḡcı
Sînab elması ruḡı cismi **Rize** kettânı
56. Yedi iḡlîmde yoḡ böylece **Hışn-ı Manşûr**
Seyr idenler didiler **Tiflis** ile **Kâşânı**
57. Görmedi çeşm-i cihân böyle bir a‘lâ şehri
Ḥıfz-ı şâhî ile maḡfûz ola her bir yanı

58. Belde-i sâ'ireyi buña müşâbih kılmak
Mûra teşbîh gibidür 'aynı ile **şîrânı**
59. Ne kadar **Bahr-ı siyâh Aq deñize Azaka**
Rütbesi bahr-ı muhîf ile geçer 'ummânı
60. Görmedi çeşm-i felek Rûm u 'Acemde mişlin
Böyle bir şehir-i mu'allâ vü metîn bünyânı
61. Naşş-ı dîvârına Erjeng ile Behzâd mâ'îl
Resm-i elvân ile **sivâsına** hayrân Mânî
62. Şehr-i İstânbulı faşl iline vir **tokatı**
Bir nice sille-şümâr olmaya hiç pâyânı
63. Var ise mişlini görmüş **kefeden** yağ içsün
Nice teşbîh idelüm biz **Kırımı koşşanı?**
64. Revnakı **Bâğçeserâyı** buña beñzer mi 'aceb
Yegdür İstânbuluñ andan yine bir büstânı
65. Zümresinden niçe Rüstem gibi merdâne çıkar
Vaşf iderler **Abaza Çerkes ü Gürcistânı**
66. Böyle bender şehir olmaz **Hotin ü Bosna Vidin**
Şhr-i İstânbuluñ anlar olamaz bir yanı
67. **Yeñi kal'** asını seyr itmege **İsmâ'îlün**
Virürüz **Kiliyi İbraili Aşkirmânı**
68. Pek **Selânik** böregi ra'şe tutar **Arnavudı**
Kışda **si-rûze** gelürse geçemez **Balkanı**
69. **Arnavud** şehri ahâlîsi olur kâr ehli
Girer İstânbuluñ hammâmına hep hûbânı¹⁴
70. **Çandiye Hanya Girid** seddidür İstânbuluñ
Devlete şâdık olur cümlesinün merdânı
71. Şanki bir beldesidür **İştib ü Üsküb Ruscuq**
Ben değişmem hele **Bulgarlıya Tutrakanı**
72. Şıkdı bir şüfî **bu dîn** tekye-i 'Uşşâkîde
Çıldırıyazdı görüp nâz ile maḥbûbânı

¹⁴ Vezin aksamaktadır.

73. Şofçaya **şofya** gerek **kaplucada** ide şafâ
‘İyd-ı adhiyyede kavurma yapa kurbânı
74. Mâlikâne ideli buzcu başı **Karlı ilin**
Kara başdurdu **karasıyla kara hürmânı**
75. **Tuna yalısı Edirne Gelibolıyla Keşân**
Virür İstânbula buğda vü daķık ü nânı
76. Dar olur ise eger ev anı şat al **bol evi**
Senevî manşıba bakma var ise imkânı
77. **Nîş-i** ‘akreb gibidür şehr-i **ılanlı** halkı
Mâr-ı ef’îye bedeldür bir alay bürrânı
78. **Kara tağ** olsa tayanmaz ğazab-ı pâdişeh
Kuvvet-i âteş-i kahrı eridür sindânı
79. **Kara bağı** gözine bağlaya cümle a’ dâ
Kara şü ile ola dideleri **zulmânı**
80. Devlet-i sâ’irenün var ise şehrinde şafâ
Cümlesinden yine hoşdur **Sakızuñ** hübânı
81. Âteşe yana **semender** gibi cümle a’ dâ
İde Haķ nâr-ı cehennemde mekân nîrânı
82. **Kızıl elmaya** müşâbih olur **engürü** anuñ
Bir **manastırı** deger cümle **Firengistânı**
83. **Portakalı** var ise millet-i ‘İsânun eger
Hoş gelür **İzmirün** andan yine bir rümmânı
84. **İngilizle Felemenk Lehle Fıransa** şehri
Sûķ-ı İstânbula güyâ çuķacı dükkânı
85. **Bükreş ü Yaş** iki kilâridur İstânbuluñ
Venedik şehrine terciħ iderüm **Boğdânı**
86. Zümre-i **Nemçe Macarla Alaman Rîm Papa**
Cümlesinden yine hoş **Kırk kilisâ** ruhbânı
87. **Moskovuñ** şehri soğuk oldıģün kışlarda
Kürki kıymetli şatar hayl’ce bâzîrgânı
88. **Ermeni Rûm** ile **Bulğar Cenevizle Hırvat**
Şanki **Şamşun** gibidür cümlesinün iz’ânı

89. Bâzârı uyğun idi bozdı **Tâtar bâzârı**
Bir **Qırım** tâzesi şayda var iken imkânı
90. Ba‘ d-ezîin hayr du‘ â eyleyelüm hâkâna
Qudsiyân ola anuñ cümle icâbet-ıñı
91. Gelmedi böyle şeh-i nükte-şinâs sâbıqda
Şâ‘ irân aña şatar **Akmeşe**-i ‘ irfânı
92. Çok zamân irmiş idi kâle-i ‘ irfâna kesâd
Qıymet-i dürr-i hüner bulmuş idi noqşanı
93. İ‘ tibâr itdi ‘ inâyetle metâ‘ -ı sühâna
Haşre dek söylenür in‘âm ile nâm u şanı
94. Luţf-ı şâhânesinüñ şükkrine kâdir degülem
İ rişür bu kulına fâşilasuz ihsânı
95. Dâsitânü’s-senede nâmı Selîm-i şâliş
Cüd u ihsân ile hiç gelmedi bir akrânı
96. Şâh-ı **İskendere** tercih olunur şad rütbe
Hâdim-i beyt-i Hudâdur o ise **Yunanî**
97. Bakmayuz biz **varna** yoğına bu dünyânuñ
Haq muqîm ide Selîm Hân-ı kerîmü’ş-şanı
98. Şâh-ı zî-şâna muhâlif olana cây-ı qarâr
Ya **Boğaz kal‘ası** yaHUD **Gerede** zindânı
99. ‘ İzzetâ sen bu kadar ma‘rifete **cidde** göre
Himmet-i şâh ile geçmek gerek hep akrânı
100. Şevket ü ‘ ömrini efvün ide Hallâk-ı cihân
Salţanat ile ziyâd ola bülend eyvânı
101. Zîr-i hükminde ola cümle bilâd-ı emşâr
Rub‘ -ı meskûna degin nâfiz ola fermânı
102. Dere idüp himmet-i hâkân ile yüz üç beyte
Heft iqlimde mevcüd iki yüz büldânı

Sonuç

İzzet Efendi, 18. yüzyıl divan şairlerinden olup hayatı hakkında eldeki bilgiler, şimdilik nerede olduğu bilinmeyen *Dîvân*'ından hareketle tespit edilebilenlerle sınırlıdır. III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III. Selim'in saltanat dönemlerinde hayat süren İzzet, 1212/1797-98 yılında vefat etmiştir. Devrin devlet adamları -özellikle de III. Selim- için yazdığı manzumelerle şöhret bulduğu bilinen şairin şimdiye kadar bilinen en tanınmış manzumesi, Fennî'nin sahil-nâmesine nazire mahiyetinde kaleme aldığı manzumedir.

Şairin İstanbul Boğaziçi'ndeki iskele ve yerleşim yerleri hakkında yazdığı bu manzumesinin dışında bu çalışmanın da konusunu teşkil eden ve daha çok Osmanlı coğrafyasındaki yerleşim yerlerini konu edindiği bilâdiyye türünde bir manzumesi daha bulunmaktadır. Daha önce Arayıcızâde Hüseyin Ferdî, Derviş Ömer Efendi, Fasîhî, Zihnî Efendi, İştibâ Ahmed Efendi, Mecdî, Lutfî ve Priştineli Vâsık'ın tercih ettiği bu türde kaleme alınan diğer manzumeler gibi İzzet Efendi de bilâdiyyesini kaside nazım şekliyle ve 102 beyit olarak tanzim etmiştir. Şairin manzumede eserinin 103 beyit olduğunu söylemesine rağmen şimdilik eldeki tek nüshada bir beyit eksiktir. Mecdî'nin bilâdiyyesi dışındaki diğer bütün bilâdiyyeler gibi remel bahrinin “*fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmış olup mürdef kafiyeye sahiptir.

İzzet Efendi, bu manzumede dünyanın dört bir tarafından belde, şehir, bölge ve ülke gibi 200 civarında yer ismini çeşitli anlam ilgileri içinde zikretmiştir. Şair, diğer bilâdiyye sahibi şairler gibi yer adlarının söz konusu edildiği kelime ve ibareleri tevriyeli kullanmakla kalmamış aynı zamanda bunları Arap harfleriyle yazılışları ile okunuşları arasındaki çağrışım ilgilerinden hareketle farklı bir anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Ancak diğer bilâdiyye metinlerinde de karşımıza çıkan bu ortak özellik dışında, zikredilen yer isimlerinin büyük oranda İstanbul ile ilişkilendirilerek mukayeseye tabi tutulması bu manzumeyi diğerlerinden farklı kılmaktadır. Yapılan mukayeseler ise İstanbul'un sahip olduğu tabii, tarihî ve coğrafi özellikler üzerinden yapılmış ve hepsinde de bu şehrin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.

Kasidede yer isimleri zikredilirken belli bir tertip sistemi gözetilmemiştir. Özeldde beyitlerin anlam bütünlüğü, genelde ise şiirin sahip olduğu vezin ve kafiyenin şairi bu duruma mücbir bıraktığı söylenebilir. Bazı beyitlerde bir, bazılarında ise birden fazla sayıda değişkenlik gösteren yer isimlerine yer verilmiştir. Beyitlerde dikkatleri çeken bir başka husus da birden fazla bölge veya yer isminin zikredildiği beyitlerde mevki olarak birbirine yakın yerlerin seçilmiş olmasıdır.

Bilâdiyye türünde tanzim edilen metinlerde amaç olarak daha çok yerleşim yerlerinin isimleri ön planda tutulduğu için bu yerlerin sahip olduğu kendine has özelliklerden pek bahsedilmemiştir. İzzet Efendi de bilâdiyyesinde bu genel temayüle uymakla birlikte zaman zaman yerleşim yerlerinin sahip olduğu bazı özelliklere değinmekten geri durmamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmayla şimdiye kadar varlığı bilinmeyen ancak sahip olduğu muhtevası, renkli üslubu ve kendine has özellikleriyle dâhil olduğu edebî türün güzel bir örneğini teşkil eden 18. yüzyıl şairlerinden İzzet Efendi'nin bilâdiyyesi ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Böylece sınırlı sayıda örnekleri bulunan bilâdiyye türüne ait yeni bir örnek daha tespit edilmekle kalınmamış, şekil ve muhteva itibarıyla bu türün sahip olduğu özelliklerin tespitine matuf daha sağlıklı ve daha sağlam bir değerlendirmelere zeminin oluşmasına katkı sağlanmıştır.

Kaynakça

- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2016). “Fezullah Efendi’nin Mesâ’iri ile Lutfi’nin Ferdî’nin Bilâdiyyesi’ne Zeyli”, *Söylenmemiş Sözler*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 245-258.
- Aydoğdu, O. (2009). “İstanbul Hakkında Bilinmeyen Bir Mesnevi: İstanbulnâme”, *Turkish Studies*, Volume 4/7 Fall, s. 158-186.
- Baysun, M. C. (1950). *Boğaziçi İskelelerine Dair Bir Kaside: İzzet Efendi’nin Sahilnamesi*, İstanbul: T.T.O.K. İstanbul Sevenler Grubu Neşriyatı.
- Çakır, M. (2010). “Bilinmeyen Bir Bilâdiyye Metni: Mecdî ve Bilâdiyyesi”, *Journal of Turkish Studies*, Sayı 34/I, s. 173-82.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkîre-i Safâyî (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâ’idü’l-Eş’âr)*, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Efe, Z. (2019a). “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, s. 271-314.
- Efe, Z. (2019b). “Kâmî ve Revan Şehrengizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 66, s. 108-123.
- Eroğlu, S. (2008). “Türk Edebiyatında Miyâhiyye Türüne Bir Örnek: Hâsib Efendi’nin Miyâhiyyesi”, *Uludağ Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 15, s. 429-439.
- Kalpaklı, M. (1995). “16-17. Yüzyılda Mahalle ve Semt Adları, Kâmî’nin Lügazi”, *İstanbul Dergisi*, Sayı 14, s. 42-45.
- Kaplan, Y. (2015). “Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmî Dede’nin Sahil-nâmesi” *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 2, Issue 2, s. 148-159.
- Kaplan, Y. (2016). “Klasik Türk Edebiyatında Bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştibî Ahmed Efendi’nin Bilâdiyyeleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, s. 102-124.
- Kaplan, Y. (2017). “Lale Devri İstanbul’unda Padişah Bahçelerini Anlatan Manzum Bir Eser: Hıfzî ve Mesâir’i”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, s. 308-330.
- Kaplan, Y. (2019). “Priştineli Vâsık ve Bilâdiyyesi”, *Studies Of The Ottoman Domain*, Cilt 9, Sayı 17, s. 43-68.
- Kaplan, Y. (2020). “*Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep Menzil-nâmesi*”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 6, Issue 2, s. 213-231.
- Karaca, D. (2018). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler “Şehirler ve Güzeller”*, Malatya: İnönü Üniv. SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karacasu, B. (2007). “Türk Edebiyatında Şehrengizler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, s. 259-313.
- Karacasu, B. (2010). “Esmâ-yı Bilâd-ı Ferdî: Kurnaz Yayımına Katkı”, *Journal of Turkish Studies*, Sayı 32/I, s. 257-73.
- Kurnaz, C. (2007). “Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi’nin Bilâdiyyeleri”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 230-31.
- Kut, G. (2010). “İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergeh-nâme”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II, Acâ’ibü’l-Mahlûkât* (Haz. Fatma Büyükkarcı Yılmaz), İstanbul: Simurg Yayınları, s. 171-202.
- Mecmû’a-i Eş’âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T 3494.

Özkılınç, A. vd. (2013). *Osmanlı Yer Adları-I (Rumeli Eyaleti 1514-1550)*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tıǧlı, F. (2007). “Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies*, Volume 2/4, s. 763-70.

Turan, L. (2011). “İstanbul Dergâhları Hakkında Bilinmeyen Bir Eser: Lutfî'nin Hânkâh-nâmesi”, *Türkbilig*, Sayı 21, s. 22- 48.